वालवः, पुं, वदाद्येकादशकरणान्तर्गतद्वितीयकरणः। तत्र जातफलम्।

"कार्यस्य कर्त्ता स्वजनस्य भर्त्ता
सेनाप्रणेता कुलशीलयुक्तः।
उदारबुद्धिर्बलवान् मनुष्य-
श्चेद्वालवाख्ये जननं हि यस्य॥"

इति कोष्ठीप्रदीपः॥

वाल्कं, त्रि, (वल्कस्य वल्कलस्य विकारः। वल्क + "तस्य विकारः।" ४।३।१३४। इति अण्।) वल्कसम्बन्धिवस्त्रम्। चौमादि। इत्यमरः॥ (यथा, मार्कण्डेयपुराणे। १५। २८।

"तथैवाजाविकं कृत्वा वस्त्रं चौमञ्च जायते।
कार्पासिके कृते क्रौञ्चो वाल्कहर्त्ता बकस्तथा॥")

वाल्कलं, त्रि, वल्कलनिर्म्मितम्। वल्कलस्येदं इत्यर्थे ष्णप्रत्ययेन निष्पन्नम्॥

वाल्कली, स्त्री, मदिरा। इति त्रिकाण्डशेषः॥

वाल्मिकिः, पुं, (वल्मिके भवः। वल्मिक + इञ्।) वाल्मीकमुनिः। इति द्विरूपकोषः॥

वाल्मीकः, पुं, (वल्मीके भवः। वल्मीक + अण्।) रामायणकर्त्ता मुनिः। तत्पर्य्यायः। प्राचेतसः २ वाल्मीकिः ३ कविज्येष्ठः ४ कुशीलवः ५ वल्मीकः ६। इति त्रिकाण्डशेषः॥ कविः ७ आद्यकविः ८। इति जटाधरः॥

वाल्मीकिः, पुं, (वल्मीके भवः। वल्मीक + इञ्।) भृगुवंशीयमुनिविशेषः। इति त्रिकाण्डशेषः॥ यथा —

"रावणान्तकरो राजा रघूणां वंशवर्द्धनः।
वाल्मीकिर्यस्य चरितं चक्रे भार्गवसत्तमः॥"

इति मात्स्ये १२ अध्यायः॥

(यथा वा काव्यादर्शभूमिकायाम्।

"जाते जगति वाल्मीकौ कविरित्यभिधाभवत्।
कवी इति ततो व्यासे कवयस्त्वयि दण्डिनि॥")

वावदूकः, त्रि, (पुनः पुनरतिशयेन वा वदतीति। वद + यङ् लुक् + "उलूकादयश्च।" उणा० ४। ४१। इति ऊकः। "सर्व्वत्र तु 'यजजपदशामिति।' ३। २। १६६। इति बहुलवचनादन्यतोऽपि भवत्यूकप्रत्ययः इति कृत्वा वावदूक इति साधितम्।" इत्युज्ज्वलदत्तः।) अतिशयवचनशीलः। तत्पर्य्यायः। वाचोयुक्तिपटुः २ वाग्मी ३ वक्ता ४। इत्यमरः॥ वचकः ५ सुवचाः ६ प्रवाक् ७। इति जटाधरः॥ (यथा, महाभारते। १२। १६। २४।

"अष्टतस्त्वावमन्तारो वक्तारो जनसंसदि।
चरन्ति वसुधां कृत्स्नां वावदूका बहुश्रुताः॥")

वावयः, पुं, तुलसीविशेषः। इति शब्दचन्द्रिका॥ कृष्णबाबुइ इति भाषा॥

वावुटः, पुं, वह्निचम्। इति शब्दरत्नावली॥

वाहत, य ङ उ संभक्तौ। वरणे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (दिवा०-आत्म०-सक०-सेट्। क्वाविट्।) य ङ, वाहत्यते। उ, वावर्हित्वा वाहत्त्वा। संभक्तिःसेवनम्। इति दुर्गादासः॥ ("ततो वाहत्यमानायाविति भट्टिः॥)

वाहत्तः, त्रि, कृतवरणः। इत्यमरः। ३।१।६२॥

वाश्र, य ङ ऋ शब्दे। इति कविकल्पद्रुमः॥ (दिवा०-आत्म०-अक०-आङ्पूर्व्वे सक०-सेट्।) शब्द इह तिरश्चामेव। तिरश्चां वाश्रितं कृतमिव्यमरात्। य ङ, वाश्रते पक्षी। ऋ, अववाश्रत्। उद्वाश्रमानः पितरं स राममिति भट्टौ। अनेकार्थत्वादाङ्पूर्व्वार्थः। वाशितं सुरभीकृते। घ्राणमात्रे खगारावे वाशितं वस्त्रवेष्टिते। इति विश्वप्रकाशाद्दन्त्यान्तोऽयमपीति। इति दुर्गादासः॥

वाश्रा, स्त्री, (वाश्रते इति। वाश्र शब्दे + "गुरोश्च हलः।" ३। ३। १०३। इति अः। स्त्रियां टाप्।) वासकः। इति शब्दरत्नावली॥

वाश्रिः, पुं, (वाश्रते इति। वाश्र + क्विप् + "वसिवपियजिराजिव्रजिसदिहनिवाश्रिवादीति।" उणा० ४। १२४। इति इन्।) अग्निः। इत्युणादिकोषः॥

वाश्रिका, स्त्री, (वाश्रा + स्वार्थे कन्। टाप्। अत इत्वम्।) वासकः। इति शब्दरत्नावली॥

वाश्रितं, स्त्री, (वाश्र शब्दे + भावे क्तः।) पशुपक्ष्यादीनां शब्दः। इत्यमरः॥ (यथा, महाभारते। ६। ३१। ५३।

"आर्त्तप्रलापान् मा तात! सलिलस्य प्रभाविषाः।
नैतन् मनसि मे राजन्! वाश्रितं शकुनेरिव॥")

वाश्रितः, त्रि, (धातूनामनेकार्थत्वात् वाश्र सुरभीकरणे + क्तः।) सुरभीकृतः। इत्यमरटीकायां स्वामी॥

वाश्रिता, स्त्री, (वाश्र + क्त। टाप्।) स्त्रीमात्रम्। करिणी। इत्यमरः॥

वाश्रिष्ठः, त्रि, वशिष्ठसम्बन्धी। वशिष्ठस्येदं इत्यर्थे ष्णप्रत्ययेन निष्पन्नः॥ (यथा, महाभारते। ३। ११५। २।

"सोमश्चस्तस्य तान् सर्व्वानाचख्यौ तत्र तापसान्।
भृगूनङ्गिरसश्चैव वाश्रिष्ठानथ काश्यपान्॥")

स्त्री, उपपुराणविशेषः। यथा, देवीभागवते। १। ३। १६।

"माहेश्वरं भागवतं वाश्रिष्ठञ्च सविस्तरम्।
एतान्युपपुराणानि कथितानि महात्मभिः॥"

तीर्थभेदः। यथा, महाभारते। ३। ८४। ४५।

"ऋषिकुल्यां समासाद्य वाश्रिष्ठश्चैव भारत!।
वाश्रिष्ठं समतिक्रम्य सर्व्वे वर्णा द्विजातयः॥")

वाश्रिष्ठी, स्त्री, (वशिष्ठस्येयमिति। वशिष्ठ + अण्। ङीप्।) गोमतीनदी। इति हेमचन्द्रः॥

वाशुरा, स्त्री, (वाश्यते अस्यामिति। वाश्र शब्दे + "मन्दिवाश्रिमथिचतिचंक्यङ्भ्य उरच्।" उणा० १। ३६। इति उरच्। टाप्।) रात्रिः। इत्युणादिकोषः॥

वाश्यं, क्ली, (वाश्यतेऽस्मिन्निति। वाश्र + "स्कायिनत्यचीति।" उणा० २। १३। इति रक्।) दिवसः। इति मेदिनी। रे, ८३॥

वाश्रः, पुं, (वाश्यतेऽस्मिन्निति। वाश्र + "स्कायिनत्यचीति।" उणा० २। १३। इति रक्।) दिवसः। इति मेदिनी। रे, ८३॥

वाष्यः, पुं, (वाधते इति। वाष्ट लोडने + "स्वप्यग्निष्यग्ध्यवाष्यरूपपर्पतल्पाः।" उणा०। ३। २८। इति यप्रत्यये धस्य यत्वं निपातनात्।) उष्णः। (यथा, रघौ। ७। ६८।

"तस्याः प्रतिद्वन्द्वभवाद्विषादात्
सद्यो विमुक्तं सुखमावभासे।
निश्वासवाष्पागमात् प्रपन्नः
प्रसादमात्मीयमिवात्मदर्शः॥")

लोहः। इति मेदिनी। षे, ११॥ अश्रुः। इत्यमरः॥ (यथा, आर्य्यासप्तशत्याम्। ३६४।

"प्राङ्गण एव कदा मां श्लिष्यन्ती मन्युकम्पिकुचकलसा।
अंशुनिषण्णसुखी सा स्वपयति वाष्पेण मम पृष्ठम्॥")

वाष्पकः, पुं, (वाष्प + संज्ञायां कन्।) मारिषः। नटिया शाक इति भाषा। यथा,—

"मारिषो वाष्पको मार्षः श्वेतो रक्तश्च स स्मृतः।
मारिषो मधुरः शीतो विष्टम्भी पित्तदूषणः॥
वातश्लेष्मकरो रक्तपित्तदुष्टिप्रमाणिजित्।
रक्तमार्षो गुरुर्नाति सक्षारो मधुरः सरः।
श्लेष्मलः कटुकः पाके स्वल्पदोष उदीरितः॥"

इति भावप्रकाशः॥

वाष्पका, स्त्री, (वाष्प + संज्ञायां कन्। टाप्। अभिधानादिदभावः।) हिङ्गुपत्री। इति शब्दरत्नावली॥

वाष्पिका, स्त्री, (वाष्प + संज्ञायां कन् टाप् अत इत्वम्।) हिङ्गुपत्री। तत्पर्य्यायः। कारवी २ पृथ्वी ३ कवरी ४ पृथुः ५। इत्यमरः॥ त्वक्पत्री ६ वाष्पीका ७ कर्व्वरी। इति तट्टीका॥

वाष्पी, स्त्री, (वाष्प + गौरादित्वात् ङीष्।) वाष्पिका। इति शब्दरत्नावली॥

वाष्पीका, स्त्री, हिङ्गुपत्री। इति राजनिर्घण्टः॥ रांधुनी इति ख्यातस्य। अस्य गुणाः। कटुत्वम्। तीक्ष्णत्वम्। उष्णत्वम्। कृमिश्लेष्मनाशित्वञ्च। इति राजवल्लभः॥

वास, तु क उपसेवायाम्। इति कविकल्पद्रुमः। (अदन्त चुरा०-पर०-सक०-सेट्।) उपसेवा तु गुणान्तराधानाम्। अववासश्चन्दनः। इति दुर्गादासः॥

वासः, पुं, (वसन्त्यत्रेति। वस निवासे + "हलश्च।" ३। ३। १२१। इति घञ्।) गृहम्। इत्यमरः॥ (यथा, हरिवंशे। १७४। ३४।

"उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रन्ते विषादं मा कृथाः शुभे।
नैवं विधेषु वासेषु भयमस्ति वरानने!॥"

वास्यते इति। वास + घञ्।) वस्त्रम्। इति तट्टीका॥ (वस + भावे घञ्।) अवस्थानम्।